

СТАН ТА СТРУКТУРА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕРЖАВЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

4. Україна у цифрах у 2000 році // Короткий стат. щорічник. К.: Техніка, 2001.

5. Статистичні щорічники України за 2001 рік. – К.: Техніка, 2002.

6. Статистичні щорічники України за 2002 рік. – К.: Техніка, 2003.

7. Статистичні щорічники України за 2003 рік. – К.: Техніка, 2004.

Ольга Стефанишин, кандидат економічних наук

Володимир Стефанишин, студент

Львівський національний університет

ім. І. Франка

СТАН ТА СТРУКТУРА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕРЖАВЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

Стаття розкриває стан та структуру матеріально-технічної бази розвитку трудового потенціалу України в умовах одержавлення економіки.

Постановка проблеми. Україна в складі СРСР не мала сформованої національної економіки. Так, у міжвоєнний період вона була поневолена Польщею, Румунією та Чехословаччиною. Більшовицькі економічні експерименти (“воєнний комунізм”, неп, “індустріалізація”, колективізація) не змогли сприяти становленню національної економіки як самодостатньої системи. Зокрема, індустріалізація України мала колоніальний характер, бо розвивались в основному сировинно-видобувні галузі: кам'яновугільна, залізорудна, металургійна, хімічна. Насильницька колективізація зруйнувала українця як незалежного господаря. Правителі Польщі, Румунії, Чехословаччини свідомо гальмували економічний розвиток західноукраїнських земель, перетворюючи їх на аграрний придаток до власних промислових центрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відбудова й розвиток економіки України в повоєнні роки відбувалися в умовах, коли майже всі українські землі (крім крайніх західних) опинилися в межах однієї держави. Значні втрати господарства України в роки Другої світової війни зумовили низький вихідний рівень порівняно з іншими країнами. Так, у 1945 р. в Україні було вироблено лише 26% промислової, 49% сільськогосподарської довоєнної продукції. Однак вже у 1951 році відновлено довоєнні обсяги виробництва чавуну, сталі, коксу. У паливній промисловості було створено нові галузі – газу,

буровугільну.

Значних успіхів досягло машинобудування. Парк верстатів у 1951 р. збільшився у два рази. Перші кроки було зроблено в авіабудуванні, автомобілебудуванні. Розвивалась легка промисловість (шовкове виробництво, виробництво тканин).

Протягом 1951–1965 рр. було продовжено економічне зростання на основі “примітивної індустріалізації”, бо перевага надавалася базовим галузям, не пов'язаним з науково-технічним прогресом. Частка засобів виробництва у загальному обсязі продукції промисловості зросла з 62% у 1940 р. до 71,0% у 1970 р. [9, 62]. Однак успіхи промислового виробництва були недостатніми порівняно з потребами розвитку країни. Динаміка макроекономічних показників свідчить про постійне зниження приростів суспільного продукту (СП), виробленого національного доходу (НД), валової продукції промисловості, сільського господарства і продуктивності праці впродовж наступних тридцяти років.

Особливо вражаючими були темпи зниження в 2–4 рази виробництва ССП, НД, обсягів продукції як промисловості, так і сільського господарства, продуктивності праці.

Як справедливо стверджує В. Тарасевич – адміністративно-командна система здатна лише на початку привести в рух мобільні механізми, концентрувати ресурси зростання економіки. А за

СТАН ТА СТРУКТУРА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕРЖАВЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

цим приховуються глибокі диспропорції, нераціональні в своїй основі методи “прискорення” економіки, які зацікавлені у марнотратстві [11, 38–39].

Водночас зросли обсяги капіталовкладень, що в підсумку означало зниження ефективності матеріальної сфери економіки України. Дослідження індексів індексів зростання НД України впродовж 1929–1990 рр. засвідчує, що не такі вже високі темпи економічного зростання для країни (5,4 раза), вони порівняльні з динамікою національного доходу за цей же період США (6,1 раза), Великобританії (3,8 раза), Франції (4,6 раза) [5, 200]. Але справа тут у стартовому рівні, а не в темпах.

Так, після 60-х років ефективність національної економіки знижувалася якщо врахувати рівень інфляції як складову зростання ефекту, то динаміка матиме ще більше спадну тенденцію. Так, в 1990 р. порівняно з 1966 роком питома вага матеріальних витрат зросла на 5,7%, оплати праці – на 1,4%, затрат в цілому – на 4,3%, а додатковий продукт становив лише 17,9% і зменшився на 1,3% [11, 38–39]. Як зазначає В. Гесць, протягом 30-ти років у сфері матеріального виробництва України мало місце зниження норми прибутку. Збереження структурної відповідності затрат і прибутку передбачало функціонування вільних цін, які, природно, зросли б, але при цьому стало б можливим утворення необхідних фінансових ресурсів, нагромадження в галузях, які б мали вищу норму прибутку. Таким чином стимулювався б процес структурної перебудови економіки, а в підсумку можна було б зупинити тенденцію до зниження норми прибутку за допомогою здійснення прориву на вищий технологічний рівень виробництва [1, 4–5].

Однак адміністративно-командна система не дозволяла лібералізації ціноутворення, натомість застосовувалися директивні методи стимулювання оплати праці, приймалися директивні адміністративні рішення щодо економіки. Внаслідок цього процес оновлення виробничих фондів загальмувався, виробництво дорожчало і технологічний прорив став неможливим. Так, динаміка матеріальних витрат випереджала в 1989 році всі основні макропоказники: ССП, НД, чисту продукцію підприємств матеріального виробництва [1, 4–5]. Це засвідчує зниження ефективності національного виробництва в цілому, в тому числі й зниження питомої ваги макроекономічних показників України в загальносоюзному виробництві ССП і НД. Слід підкреслити, що останнє мало місце в тих галузях, які є пріоритетними з погляду науково-технічного

прогресу [6, 7].

Як підкреслює проф. С. Злупко, динаміка та ефективність економіки України в складі СРСР, залежала від її статусу в ньому. Він зазначає, що центральні міністерства і відомства встановлювали ціни, розподіляли капіталовкладення, орієнтували виробництво, затверджували транспортні тарифи, податки, експортно-імпорتنі поставки, виходячи не з українських інтересів [3, 23–24]. Наприклад, зниження цін на закупівлю державою сільськогосподарської продукції позбавляло Україну частини фінансових надходжень як джерела відтворювальних процесів. Як стверджують вчені, така централізація дозволяла союзним відомствам привласнювати щороку понад 100 млрд. крб., а за останніх 24 роки з України було вивезено 2400 млн. дол. [13, 362].

Низька ефективність суспільного виробництва, дефіцитність ресурсів зумовлювали необхідність використання інтенсивних джерел економічного зростання, і зокрема, науково-технічного прогресу. Однак високими були витрати сировини і матеріалів – понад 50% в 1986 році від сукупних витрат на виробництво промислової продукції [9, 83]. Це підтверджується високим рівнем морального і фізичного зношення промислово-виробничих основних фондів – 44,2%, у тому числі:

- важка промисловість – 44,7%
- паливна промисловість – 45,9%
- машинобудівний комплекс – 41,4%
- чорна і кольорова металургія – 53,9%
- промисловість будівельних матеріалів – 47,5%
- легка промисловість – 41,2%
- харчова промисловість – 40,9% тощо [9, 180].

Намагання кардинально покращити ситуацію в умовах командно-адміністративної системи не були успішними. Так, у 1986 році співвідношення вибухливих фондів до загальної вартості фондів на початок року дорівнювало 2,5%, відношення введених фондів до загальної вартості фондів на кінець року становило 6,7%, тобто оновлення фондів здійснювалося протягом десятиріч.

Але незважаючи на труднощі науково-технічний прогрес розвивався і давав свої позитивні результати:

- виробництво сталі прогресивним способом у 1980–1989 рр. збільшилось з 39% до 46%;
- виробництво термопластів становило в 1980 р. 52%, а в 1985 р. – 59,0%;
- виробництво верстатів з числовим програмним управлінням зросло з 1,3 до 3,2 тис. шт.;
- виробництво засобів обчислювальної техніки

СТАН ТА СТРУКТУРА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕРЖАВЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

зросло у 23 рази [8, 478–479]. Розпочалося виробництво промислових роботів, гнучких виробничих модулів тощо. Економічний ефект від впровадження нової техніки протягом 1971–1990 рр. залишився фактично на одному рівні. Ефективність від впровадження нової технології постійно зростала, однак нові технології впроваджувалися надто повільно і особливістю науково-технічного прогресу було те, що він часто охоплював не всю економіку, а лише її військово-промисловий комплекс, який не належав Україні.

Поряд з цим освоєння нових видів продукції не мало, як правило, замкнутого циклу (наприклад, до 30% при створенні військової техніки).

Л. Лукашевич стверджує, що рівень інтеграції в колишньому СРСР був потворно високий – 80% продукції України становили комплектуючі [5, 193].

Незважаючи на окремі досягнення, залишалася невирішеною проблема якості промислової продукції (лише 15,9% виробів були вищої якості у 1986 р. у загальному обсязі продукції) [5, 680].

Намітилось стійке відставання в науково-технічному і технологічному прогресі від розвинених країн Заходу. Неефективно використовувалися матеріальні, сировинні та енергетичні ресурси, не застосовувалися ресурсозберігаючі технології, низькою була продуктивність праці на виробництві. За 1970–1985 рр. на 1% приросту витрачалося 2,1% приросту оновлених виробничих фондів. За даними Держкомстату СРСР, продуктивність праці була нижчою, ніж у США, в промисловості у 2, а в сільському господарстві – у 5 разів [5, 680].

У 1966–1990 рр. лише 25% інвестицій спрямовувалося на оновлення виробничих фондів, інші кошти – на їх капітальний ремонт, що на 50% задовольняло потреби економіки.

На початку 90-х років термінової заміни промислового обладнання вимагали 25% обсягу основних фондів, у тому числі 40% машин і обладнання. У багатьох галузях промисловості функціонує 65% зношених основних фондів. Такі низькі показники не властиві жодній розвиненій індустріальній країні [5, 697].

Україна навіть серед пострадянських країн характеризувалася одним з найвищих рівнів гіперіндустріалізації (біля 60%, що за світовими нормами характерно для сировинних економік) та концентрації виробництва, що значно перевищує економічно виправдані пропорції. Крім того, значні диспропорції спостерігалися у галузевій структурі промисловості та економіки в цілому.

Як показують стагдані, має місце гіпертрофоване

зростання групи “А” на шкоду групі “Б”. За 30 років (1960–1990 рр.) співвідношення між групами не змінюється. Іде індустріалізація заради індустріалізації, тим самим порушується раціональна структура української економіки.

Певні досягнення в аграрному секторі (підвищення індустріального рівня виробництва за рахунок електрифікації, хімізації, меліорації та ін.) не змінили його статусу як найбільш економічно слабкої ланки економіки. Знизилися середньорічні темпи економічного зростання валової продукції сільського господарства з 3,9% у 1966–1970 рр. до 1,6% у 1986–1990 рр. Національний дохід в сільському господарстві зменшився за 1966–1985 рр. на 23% [7, 8].

Управління аграрним сектором економіки ґрунтувалося на старих формах господарювання, не забезпечувалася необхідна інтеграція ланок АПК.

Участь України в народногосподарському комплексі СРСР, як вказують вчені С. Злупко, Б.Лановик та ін., свідчила про її колоніальне становище, національна економіка залишалася аграрно-сировинним додатком до імперії [3, 23; 5, 690].

Цю залежність підкріплював, як високий рівень виробничого кооперування (лише 20% промислових підприємств мали замкнутий цикл виробництва в межах України), так і значна орієнтація на потреби ВПК. За американськими розрахунками, радянський ВПК споживав 20–30% ВВП. На думку Г. Арбатова, на оборону працювало 40–65% промисловості [4, 129].

Об’єктивно українська економіка не потребувала вузівських фахівців, бо потреби на кадри були мінімальними – стверджує професор С. Злупко і їх можна було замінити іммігрантами з цільовими призначеннями, які вчилися у ВНЗ Москви і Ленінграда [1, 29]. Це було спричинено зменшенням інвестиційної активності.

За розрахунками вчених, в промисловості у 1990 році не більше 45% робочих місць відповідало прогресивним вимогам. Техніко-економічні параметри, що відповідали вищим світовим досягненням, спостерігалися лише у 16% машин і обладнання і кожного сьомого технологічного процесу. Понад чверть кількості машин і обладнання, 15,4% технологічних процесів були визначені як застарілі й такі, що підлягають заміні. Високою була питома вага робочих місць із застосуванням ручної праці, яка в промисловості наприкінці 80-х років становила біля 31% [10, 8].

Застосовуваний в Україні структурний трансформаційний процес, покликаний, враховуючи

СТАН ТА СТРУКТУРА МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОЇ БАЗИ РОЗВИТКУ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ОДЕРЖАВЛЕНОЇ ЕКОНОМІКИ

досвід розвинених економік, сприяти створенню засад постіндустріального суспільства. Найсуттєвішими його ознаками, на думку С.Єрохіна, виступають:

- перехід до нового технологічного способу виробництва і нового типу економічного зростання;

- гуманізація і соціалізація економіки;

- наявність різних форм власності та економічних укладів,

- еволюція економічних відносин та інститутів;

- посилення інтеграційних процесів [2, 49].

Пошук власної моделі структуризації національної економіки перебуває на початковому етапі. Методологічну і практичну базу державної структурної політики було закладено Програмою структурної перебудови (1995 р.), Програмою структурної перебудови економіки України на середньостроковий період 1999–2003 рр., розроблені Міністерством економіки і ухвалені Кабінетом Міністрів. Значне коло теоретичних і практичних питань було розглянуто співробітниками відділу промислового потенціалу Інституту економіки НАН України в колективній монографії “Ринкові трансформації в перехідній економіці”, науковому збірнику “Структурні трансформації промислового комплексу”, а також у працях вчених І. Лукинова, В. Гейця, М. Герасимчука тощо.

У промисловому комплексі України створюється до третини валової доданої вартості усіх галузей національної економіки, зосереджено більш як 30% від загальної чисельності працюючих та обсягу основних виробничих фондів [12, 83].

Тепер в Україні має місце відтворення як третього технологічного укладу, так і четвертого, хоча в розвинутих країнах переважає уже п'ятий уклад, для якого характерні бурхливий розвиток мікроелектроніки, телекомунікацій, гнучкої автоматизації, створення широкої номенклатури конструкційних матеріалів, пріоритет авіаперевезень, споживання природного газу. Елементи даного укладу вироблялися в Україні військово-промисловим комплексом ще за АКС, хоча цей процес було призупинено через неефективну конверсію. Шостий технологічний уклад адміністративної системи в Україні перебуває на рівні наукових пошуків і у певній практичній апробації.

Аналіз галузевої структури української промисловості показує відставання її від західних країн [2, 50].

Висновки. Отже, враховуючи вищевикладене, можна констатувати наступне:

1. За галузевою структурою господарство України спеціалізувалося на природо-, фондо-, енерго-, матеріаломістких і працемістких галузях промисловості, було розбалансоване, а галузі були ні економічно, ні технологічно не пов'язані між собою.

2. В Україні майже не розвивалися такі наукомісткі галузі промисловості, як електронна, електротехнічна, комп'ютерна, точне машинобудування. Сировинні ресурси працювали на загальносоюзні потреби, що зумовило їхнє виснаження.

3. Територіальна структура виробничих комплексів не забезпечувала їхньої інтегрованості до загальнодержавного поділу праці, спеціалізацію на певних видах продукції.

4. Маючи розвинені промисловість, сільське господарство, транспорт, Україна не могла задовольнити свої виробничі потреби. Функціональна структура господарства не забезпечувала стабільного економічного зростання.

5. Розвиваючись однобоко, економіка України була зорієнтована на виробництво капітальних благ.

6. У зовнішньоекономічних відносинах Україна мала пасивне сальдо, бо її продукція належала до початкової та середньої стадій обробки, та її цінилася дешевше, ніж готова.

7. Участь України як в народногосподарському комплексі СРСР, так і в світогосподарських зв'язках, свідчила про її колоніальне становище. В результаті жорсткої експлуатації української економіки настало уповільнення темпів її розвитку, що переросло в кризу.

8. Економіка України мала індустріальний характер, була зорієнтована на виробництво засобів виробництва, але початкової або середньої стадії обробки, розвивалася екстенсивним шляхом з мінімальним впровадженням нових продуктів і технологій (окрім галузей ВПК, який не належав Україні), і тому не було потреби у якісному, кваліфікованому трудовому потенціалі.

9. Структурна перебудова економіки України повинна передбачати технологічний прорив, який має спричинити розвиток і нової професійно-кваліфікаційної структури зайнятості.

1. Гейць В. Відтворювальний аспект реформування економіки України//Економіка України, 1992. №4.

2. Єрохін С. Структурна трансформація національної економіки. //Економіка України. 2003. №2.

3. Злупко С. Економіка України: Текст

- лекцій. – Львів.: Ред. - видавн. відділ Львівського університету, 1995. – 124 с.
4. Кремень В., Каченко В. Україна: шлях до себе. Проблеми суспільної трансформації. К.: Видавничий центр “Др. Укр.”, 1998.
5. Лукашевич Л. М. Україна: історико-економічний огляд: Монографія. – К.: МАУП, 1997.
6. Люсіна Н., Ревенко А. Сукупний суспільний продукт і національний дохід Української РСР // Економіка Радянської України. 1990. №11.
7. Народне господарство Української РСР у 1990 році. Стат. щорічник. – К.: Техніка. 1991.
8. Народне господарство Української РСР у 1990 році. Стат. щорічник. – К.: Техніка. 1991.
9. Народне хозяйство Украинской ССР. Юбил. Стах, ежегодник. К.: Техніка. 1987.
10. Рудченко О. Оцінка наявності, структури й рух робочих місць в економіці України. // Україна: аспекти праці. 2000. – №5.
11. Тарасевич В. Ефективність національної економіки України // Економіка України, 1993. №5.
12. Україна за роки незалежності. Аналітичний огляд за 1991–1997 роки. К.: Адміністрація Президента України. 1998.
13. Україна і світ. Історія господарства від первісної доби і перших цивілізацій до становлення індустріального суспільства: Навч. посібник / Б. Д. Лановик та ін. К.: Генеза. 1994.

Світлана Гончарук, кандидат економічних наук

Світлана Приймак, старший викладач

Львівська державна фінансова академія

ІННОВАЦІЙНЕ ТА ІНВЕСТИЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

У статті розглядається роль і значення інновацій та інвестицій для регіонального розвитку, аналізуються причини їх недостатнього розвитку, обґрунтовуються чинники активізації.

Постановка проблеми. В умовах економічної кризи пошук шляхів підвищення ефективності господарювання набуває особливої актуальності. Одним із важливих напрямків вирішення цієї проблеми є розробка таких економічних важелів і механізмів, які б активізували інноваційну та інвестиційну діяльність.

Досвід реформування економіки показав, що прийняті за останні роки моделі господарського механізму мають концептуальні прорахунки, які гальмують розвиток регіону.

Методологічною основою для вибору конкретної форми розвитку регіону повинна стати оцінка рівня його потенціалу. Світова практика свідчить, що існує активна та реконструктивна форма розвитку регіонів. Активна форма передбачає державну підтримку, а реконструктивна – залучення інших джерел фінансування. Виходячи з цього, можна вважати, що для Львівщини може бути прийнятним поєднання цих форм.

Державна інноваційна політика має бути однією з найважливіших передумов виведення економіки України з кризи. Створення і використання нових

технологій, техніки, забезпечення правових, організаційних умов для ефективного використання науково-технічних можливостей усіх суб'єктів підприємництва можливе за умов визначення стратегічної орієнтації розвитку пріоритетних галузей економіки.

Впровадження схеми підтримки інноваційної сфери дасть можливість:

- організувати поступове впровадження нових технологій на місцевих підприємствах;
- спрямувати частину капіталу комерційних банків на фінансове забезпечення інновацій;
- підвищити ефективність використання незадіяних виробничих потужностей;
- частково зменшити заборгованість підприємств перед державним бюджетом тощо;

Згідно з Концепцією науково-технічного та інноваційного розвитку України передбачено створення і розвиток механізмів стимулювання інноваційної діяльності, таких як:

- податков і пільги;
- субсидії для інноваційних підприємств.

У структурній перебудові економіки інновації займають дуже незначне місце: науковомісткість промислового виробництва не перевищує на